

A REFORMÁCIÓ KORI CSEPREGI KOLLÉGIUM (1557–1643)

Zátonyi Sándor

A csepregi iskola az 1500-as évek közepétől 1643-ig nemcsak a város életében töltött be kiemelkedő szerepet, hanem a Dunántúl nyugati részének az életére is jelentős hatással volt. Ennek ellenére sokkal kevesebbet tudunk róla, mint a korabeli, hasonló jellegű és jelentőségű iskolákról. Ennek az a legfőbb oka, hogy 1643 után megszűnt Csepregen a protestáns iskola, elpusztult az épülete, nem maradtak fenn iratai.

Az iskola jellegét, működésének körülményeit ezért csak a város jegyzőkönyveiben, a „polgármesteri protokollumokban”, az 1600-as években Csepregen nyomtatott könyvekben, a helytörténeti monográfiákban és az egyháztörténeti írásokban található adatokból lehet rekonstruálni.¹

Csepreg a reformáció előtt

Csepreg nevét első ízben egy 1255-ben kelt okirat említi, majd két évvel később *IV. Béla* által kiadott adománylevelében olvasható Csepreg neve (*Farkas*, 1887. 43. o.) A helyiséget *Károly Róbert* vagy *Nagy Lajos* emelte városi rangra. Egy 1348-ból származó okirat nevezi először *oppidumnak*, de hamarosan *civitasnak* írják a korabeli okmányok. A Soproni Városi Levéltárban fennmaradt, 1360-ból származó pecsétlenyomaton a következő felirat olvasható: S.CIVI(TATI)S ET CIV(IUM) DE SCHEPREG. A pecsét mezejében háromtornyos várfal látható, ami azt jelenti, hogy megerősített város volt, s bizonyos kiváltságokkal rendelkezett (*Boros*, 1961. 35. o.; *Farkas*, 1887. 44. o.). A fallal kerített városok jobbágysai mentesültek a kilenced fizetése alól, ami nagy vonzóerőt jelentett a környékbeli falvak jobbágysai számára (*Házi*, 1921. 120. o.).

Csepreg 1390-ig volt királyi birtok. 1390-ben *Zsigmond* király elzálogosította a *Kanizsai* családnak, 1401-ben pedig véglegesen a család kezébe került. Ennek következtében Csepreg szabad városból mezőváros lett, s a fejlődésben átmenetileg törés következett be. Miután 1535-ben *Nádasdy Tamás* feleségül vette *Kanizsay Orsolyát*, Csepreg a *Nádasdyak* birtoka lett. A család – Sárváron kívül – gyakran tartózkodott hu-

¹ Sajnos, a városi protokollumkönyvek – más korabeli iratokkal együtt – a II. világháború következtében eltűntek. Szövegüket azonban betűhíven közli *Farkas Sándor*.

zamosabb ideig az itteni kastélyban. A nagy vagyonnal és hatalommal rendelkező *Nádasdyak* idejében újra fellendült a gazdasági élet, s kulturális téren is virágzásnak indult a város (*Borsos*, 1961. 41. o.).

A korabeli okmányok szerint 1518-ban 255 jobbágycsalád lakott Csepregen. Összes lakosainak a száma ebben az időben kb. feleannyi, mint Soproné. 1522-ben közel 1300-an laktak Csepregen, többen, mint az akkori Gyulán, Cegléden, Munkácson vagy Kanizsán. A mezővárosok közül csak Szöllősnek nagyobb a lélekszáma. 1564-ben már 2100-ra becsülhető a lakosok száma (*Bácskai*, 1965. 24–28. o., 34. o.; *Csatkai* és *Dercsényi* 1956. 47. o., 61. o.; *Sós*, 1940. 132. o.). Csepreg fejlődő gazdasági életére jellemző, hogy az 1500-as évek elején a lakosság 16%-a iparos. Az 1600-as években sorra alakuló céhek pedig nemcsak a város, hanem a távolabbi környék iparosait is tömörítik. A molnár céhbe például a mai Győr-Moson-Sopron és Vas megye területéről „91 helyen való malom” tartozott. Viszonylag korán rendelkezett a város vásártartási és vámszedési joggal. A város pallosjogot is kapott. A polgármester és a „tizenkét tanács” több ízben hozott halálos ítéletet is (*Rajczy*, 1944. 7. o.; *Farkas*, 1887. 105. o.).

Az iskola alapítása

Nádasdy Tamás kora kiemelkedő műveltségű embere volt. Tanulmányait Budán, Grácban, Bolognában végezte. Később járt Németországban is. 1534-ben sárvári udvarába fogadta *Sylvester Jánost* és *Dévai Bíró Mátyást*. *Sylvester János* időnként Csepregen is tartózkodott. Így például 1541. május 29-én, majd 1543. március 26-án írt levelet Csepregből *Nádasdy Tamásnak* (*Payr*, 1924. 56. o.; *Balázs*, 1958. 178. o., 332. o.).

Csepreg az 1550-es években vált protestánssá. A katolikus plébános 1554-ben hagyta el Csepreget. A város hamarosan a nyugat-dunántúli *protestantizmus egyik központja* lett. (Ekkor még nem vált külön a lutheri és kálvini reformáció Csepregen.) Egyidejűleg három protestáns templom volt a városban. A Sopron megyét és Vas megye északi részét magában foglaló egyházkerületben levő négy egyházmegye közül kettőnek Csepregen volt a székhelye az 1500-as évek végén (*Zoványi*, 1977. 243. o.; *Rajczy*, 1944. 9. o.).

Csepregen 1643-ig mintegy 20 *zsinatot* tartottak. A jelenlevők között esetenként nemcsak dunántúliak, hanem távolból (Szolnokról, Muraszombatból, Bártfáról) érkezők is voltak. Különösen jelentős volt az 1591. évi *kollokvium*, amelynek az lett volna a feladata, hogy a reformáción belül mutatkozó véleménykülönbségeket elegyengesse, egységet hozzon létre. Ehelyett azonban végső soron a protestantizmus kettéválását váltotta ki (evangélikus és református irányzattá) a Dunántúlra kiterjedően (*Zoványi*, 1977. 246. o.; *Payr*, 1924. 729. o.; *Payr*, 1910. 21. o.).

Más indokok mellett a reformáció eszméinek a terjesztése is indokolta a csepregi iskola alapítását, működését. A fennmaradt adatok alapján azonban nem dönthető el egyértelműen, hogy az 1591-es kollokvium után az iskola a lutheri vagy a kálvinista felekezethez tartozott-e, vagy megmaradt-e közös protestáns iskolának. Mindenesetre *Balásfi Tamás* püspök az 1616-ban megjelent vitairatát a csepregi iskolában tanító „luteránus és kálvinista” prédikátorokhoz címezte (*Szabó*, 1879. I. 467. o.).

Az első adat a csepregi iskoláról 1557-ből származik. Nádasdy Tamás rokona és főtitestje, *Ákosházi Sárkány Antal* 1557. május 5-én a következőket írta urának Bécsből: „Továbbá az mestert is megszereztem, ugyan jeleset és tudóst. Akkor is ott vala Olaszországban Páduában, amikor mi ott valánk, ez héten jött onnét, az felföldi mester is sokáig volt, de addig nem megyen reája, míg kegyelmeddel szemben nem leszen... Adassa tudtára az csepregi uraknak, hogy mást ne fogadjanak...” (Payr, 1924. 74. o.). Az sajnos nem tűnik ki a levélből, hogy szervezés alatt álló, vagy már évek óta működő iskolába szerzett-e iskolamestert *Ákosházi Sárkány Antal*. E levél azonban arra mindenképpen bizonyoság, hogy legkésőbb 1557-ben már működött az iskola Csepregen.

Egy 1548. március 13-án kelt adat szerint *Nádasdy Tamás* Csepregen „két rendbeli deákoknak” 12 dénárt adott. Az azonban nem tűnik ki a feljegyzésből, hogy csepregi iskolába járó diákokról van-e szó, vagy Csepregen lakó, másutt iskolába járó személyek, esetleg „íródeákok” részesültek-e adományban.

Az iskola szervezése mindenestre időben közel esik a sárvári (újszigeti) iskola 1536. évi alapításához. Így feltehető, hogy a két iskola szervezése hasonló alapelvek szerint történt. Érdekes, hogy a későbbiek során több sárvári iskolamester került Csepregbe, mintegy előléptetésül (*Baraczka*, 1972; *Payr*, 1924. 66. o.).

Az iskola jellege és tanítási anyaga

A csepregi iskola az akkori alap-, közép- és felsőfokot magába foglaló *kollégium* volt. Feltehetően, itt is ugyanaz volt az iskola tanulmányi rendje, felépítése, tanulmányi anyaga, mint a többi, korabeli, hasonló jellegű kollégiumnak. Az *elemi ismeretek* elsajátítását követték a *gimnáziumi tagozaton* belül a grammatikai osztályok (3–4 év), a poétikai osztályok (1–2 év), a retorikai osztályok (1–2 év), az *akadémiai tagozaton* belül pedig a filozófiai osztályok (2–3 év) és a teológiai osztályok (2–3 év).

A kollégiumot ebben az időben az *iskolarektor* irányította. Egyes kollégiumokban rajta kívül nem is volt felnőtt oktató, más helyeken pedig legfeljebb még egy vagy két főhivatású felnőtt tanító volt. Ők szinte kizárólag az akadémiai tagozat nagydiákjaival foglalkoztak, a gimnáziumi és a kezdő csoportok tanulóinak az oktatását a nagydiákok közül kikerülő *segédtanítók* látták el. A végzett hallgatók többsége először *iskolamesterként*, *rektorként* tanított valamelyik iskolában, majd pedig *prédikátor* lett (Horváth, 1988. I. k. 56–57. o., 66. o.; *Mészáros*, 1981. 251–253. o.).

A csepregi kollégiumban folyó tanítás, tanulás anyagára a következő források, utalások alapján lehet következtetni.

Az *írás-olvasás*, a *grammatika* oktatására abból a „díjlevélből” értesülünk, amelyet a város vezetősége kötött az iskolamesterrel. A díjlevelet *Josa deák* másolta le 1625-ben a csepregi polgármesterek protokollumkönyvébe arról az eredetiről, amely 1585-ben és azt megelőzően volt érvényben (*Farkas*, 1887. 58. o.; *Szelényi*, 1917. 163. o.; *Mészáros*, 1982. 113–115. o.). Ebben azt olvashatjuk, hogy „minden csepregi gyermek, az ki scholába jár, az ki *grammatikát* tud olvasni, avagy ha szintén leckét tud hallgatni, egyegy forinttal tartozik az scholamesternek..., de az kik *abecedariusok*, vagy *sillabálni* tudnak, azok 40 pénzt, avagy 10 dénárt adnak”.

Az 1587. március 12-én tartott csepregi zsinat 17. kánonja kimondja, hogy Laz ifjúság *vallásban és a nyelvtan* elemeiben kiképeztessenek” (Kiss, 1882. 695. o.; Thury, 1908. 66. o.) A *latin nyelv* oktatására utal a soproni városi tanács jegyzőkönyvében az 1599. április 19-én kelt bejegyzés, mely szerint *Michael Pauer* nevű ifjúnak azt javasolják, hogy jó lenne, ha vizsgái előtt még egy fél évig Magyarországon maradna: a magyar nyelvet Csepregen könnyen elsajátíthatja, s egyuttal a *latin nyelvet* is megtanulhatja (Monographia, 1894. II. 135. o.).

A csepregi iskolamester díjleveléből van tudomásunk az *ének* oktatásáról is: „Az scholamesternek collaborátora legyen, ki az *kórusnak* gondját viselje, és minden nap primát *énekeljenek*. Böjtben minden nap latanját énekeljenek és esztendő által minden ünnep estjén és szombat délest vecsernyét *énekeljenek*” (Farkas, 1887. 61. o.). Ott voltak az iskola tanulói többek között az 1591-es csepregi kollokviumon is, ahol a megnyitón *egyházi énekeket* adtak elő (Payr, 1924. 730. o.).

Valószínű, hogy a kollégiumban is felhasználták az egyházi énekek oktatásához az akkoriban közkézen forgó, kottás énekeskönyvet is, amelyet „csepregi graduál” néven emlegettek. *Vajda György* lövői lelkész, volt kőszegi rektor írja 1650-ben *Csepregi Mihály* csepregi (vagy kőszegi) diáknak: „Az mi az Graduálnak quantitasát illeti, az írása szép öreg legyen. Kótákra való lamentációk Passio előtt legyenek, a többi Passio után... Továbbá csak válogatott hymnusokat írjon kegyelmed beléje, az mely énekeket pedig megtalálhatni az *Csepregi Graduálban*, ne is írja kegyelmed belé” (Rajczy, 1944. 28. o.; Payr, 1924. 840. o.).

Feltehetően ugyancsak használták a kollégiumi énektanításhoz *Mihálykó János* Csepregen, 1630-ban nyomtatott könyvét is. Címe: *Keresztyéni istenes és áhítatos imádságok dicséretekkel és zoltári énekekkel* (Szabó, 1879. I. 591. o.).

Több korabeli feljegyzés is van, amelyből a kollégium *felső (akadémiai) fokozatán* folyó képzésre lehet következtetni. Így például 1607-ben a fertőszentmiklósi lelkész a csepregi rektortól kért tanítót. Az 1616. augusztus 1-jén *Brunswick Tóbiás* csepregi rektorról kiállított püspöki bizonyítvány szerint: „Miként a trójai lóból a legvitézebb katonák, úgy jöttek ki az ő iskolájából is a kiváló képzettségű ifjak, akiket azután Sopron, Vas és Zala megyei *iskolák vezetésére* küldöttek ki” (Payr, 1924. 80. o., 637. o.; Payr, 1910. 169. o.; Mészáros, 1982. 368. o.).

1641-ben az iskola bővítését tervezték. „Öreg auditoriumot, pitvart s a mestereknek és deákoknak házakat és kamrákat” akartak építeni. *Kis Bertalan* püspök (korábbi csepregi rektor) körlevelet bocsátott ki az iskola építése ügyében. Ebben a következőket írta: „Eleitől fogva a mi emlékezetünkre Dunán innen a magyar scholák között *legfőbb és nevezetesebb* a csepregi schola volt, kiben nagyságos uruknak nemzetes, nemes főfő rendeknek fiai német gyermekekkel egyetemben tanultanak, alacson rendeknek fiok itt tanulván *scholamesterségre* hivatának és azokból Isten igéjének hirdetői és *prédikátorai* lettenek (Payr, 1924. 862. o.). Egyes források szerint ebben az időben a dunántúli protestáns magyar lelkészek legnagyobb része a csepregi kollégiumban tanult (*Molnár*, 1881. 382. o.; *Zsilinszky*, 1907. 269. o.). A *teológia* oktatására utal az a körülmény, hogy *Lackner Kristóf*, Sopron város későbbi, humanista polgármestere – más indítékok mellett – a teológiai tanulmányok miatt ment Csepregre tanulni 1579-ben: „Mielőtt Páduába a

jogászok és a humanisták műveltségét megismerte volna, itthon Csepregen és Grácban a Bibliában és a *teológiai tudományokban* is nagy jártasságot szerzett” (Payr, 1932. 32. o.).

Feltételezhető, hogy a hallgatók bevezetést nyertek a *retorikába* is. A zsinati határozatok szerint ugyanis nemcsak a prédikátoroknak, hanem a tanítóknak is kötelességük volt egyes alkalmakkor beszédet tartani híveik számára. Az 1618. évi csepregi zsinaton pedig a prédikátorjelöltek előre meghatározott tételekből vitáztak. A vitakozás elnöke *Potyondi István* csepregi rektor volt (Kiss, 1882. 695. o.; Thury, 1908. 66 o.; Payr, 1924. 637. o.). A csepregi kollégium volt diákjaitól fennmaradt versek alapján feltételezhető, hogy oktatták a *poetika* elemeit is. Az irodalomtörténet ma is számon tartja azt a verset, amelyet egy ismeretlen nevű, bújdosó csepregi diák írt a város 1621. évi pusztulásáról.² A vers kéziratos formában terjedt. Nyomtatásban első ízben *Farkas Sándor* tette közzé 1887-ben. A vers irodalmi elemzése *Rajczy Mária Mechtilda* könyvében olvasható (Farkas, 1887. 123. o.; Rajczy, 1944. 128. o.; Erze, Kiss és Klaniczay, 1953. 100. o.; Benedek, 1963. I. 210. o.). A 103 versszakból álló versben a diák így emlékszik meg a kollégium diákjairól, a prédikátorokról és az iskolamesterről:

„Szegény tanuló deákok ott romlának
Sokféle módokon megkinoztatának,
Mert ők is itt mind levágattának,
Ilyen szörnyűképpen ők is meghalának.

Egy jó Isten félő prédikátor vala,
Ki az tudományban híresnévvel vala,
Felső templomnál híven szolgál vala,
Kit az egész város igen szeret vala.

Hűséggel szegény az tisztében eljární,
Tanítványaival ott akar maradni,
Az mártýromságra inkább adni,
Hogy sem futással az juhait elhagyni.

.....

Az alsó templomi Predikátor sorsa,
Az többek között ép ez veszélyben forga
Mindene mintha csak jó prédára jutna,
Az ellenség kargya néki sebet hozza.

Hasonló formán az szegény mester romla,
Maga személye is lengyel kézre juta;
És feje váltsága lón neki nagy somma,

² A csepregiek csatlakoztak Bethlen Gábor szabadságharcához. A császári csapatok (köztük lengyel zsoldosokkal) megtorlásul 1621. január 6-án feldúlták és felégették Csepreget. A közös sírba temetett halottak száma 1223 volt.

Fő fő könyvei mind jutának prédára.”

Egy másik vers „ezen szomorú történetnek egy buzgó olvasójától” maradt fel. Volt olyan kollégiumi diák is, aki az 1591-es csepregi kollokviumot énekelte meg verses formában. Egyébként a kollégium tanárai és a csepregi prédikátorok között is voltak olyanok, akik latin vagy magyar nyelvű verseket írtak. Ezek egy jelentős része nyomtatásban is megjelent (Zátonyi, 1963. 85. o.; Farkas, 1887. 136. o. Rajczy, 1944. 11. o., 27. o.; Payr, 1924. 835. o.).

A kollégium élenjáró volt a maga korában a *magyar nyelvű oktatásban*. Érdekes ezt összevetnünk a sárospataki kollégium gyakorlatával, ahol – a latin nyelv mielőbbi elsajátítása érdekében – súlyos büntetés mellett tilos volt a magyar vagy más nemzeti nyelv használata (Horváth, 1988. I. 65. o.).

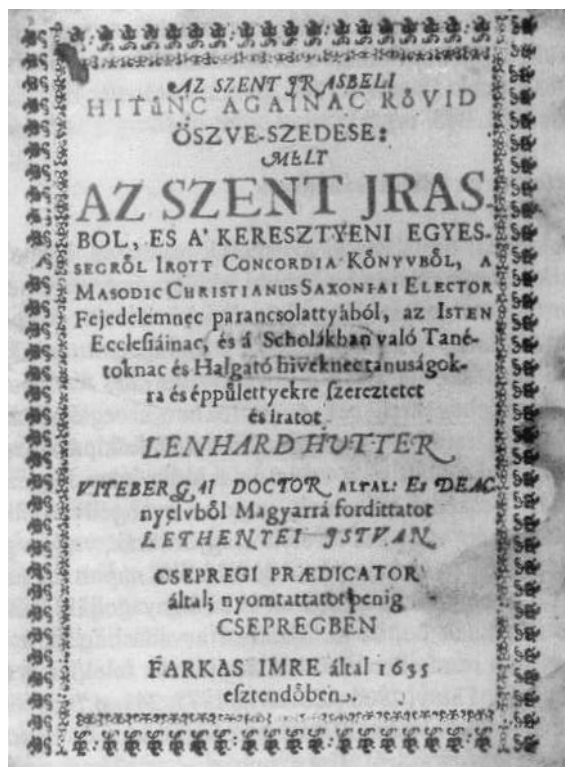
Nagyon sok fiatal éppen a magyar nyelv elsajátításáért jött a csepregi iskolába. A már említett soproni születésű *Michael Pauer* és *Lackner Kristóf* is – a latin és a teológiai tanulmányok mellett – a *magyar nyelv* tanulása céljából jött a csepregi kollégiumba (Kovács, 1972). Nemcsak Sopronból, hanem Bécsújhelyről, Bécsből és Németországból is voltak diákjai az iskolának. Helyettük a csepregiek ugyanezekre a helyekre mentek a német nyelv elsajátítása végett. Az iskolamester díjlevelében a következők olvashatók ezzel kapcsolatban: „Az mely csepregi gyermeket pedig, ha német gyermekek elváltják, vagy Újhelyre vagy Sopronba vagy Bécsbe adják vagy valahová Németországba, és onnét mást adnak érette, tehát attól a csepregi ember csak annyit fizessen, mint önnön fiától (Farkas, 1887. 60. o.).

(Érdekes, hogy még az 1900-as években is szokás volt, hogy a csepregiek Ausztriába mentek „német szót tanulni”, s a fogadó család gyermekei ugyanannyi időt töltöttek Csepregen. A két háború között, a 30-as években pedig viszonylag nagyszámú gyerek jött tanulni a csepregi polgári iskolába a Sopron melletti, többségében német lakosságú Brennbergbányáról.)

Valószínű, hogy a *magyar nyelv* elsajátítása végett jöttek annak idején a csepregi kollégiumba azok a szlovák fiatalok is, akik a csepregi iskola 1643-as megszűnése után a soproni tanácshoz fordultak segítségért. Levelüket így írták alá: „Csepregi szegény tanuló deákok, *Matthias Philipi Árvai, Jeremiás Pauliny*” (Payr, 1919).

A kollégium mellett 1621-től 1643-ig *nyomda* is működött. Jellemző, hogy a megjelent (s ma ismert) *26 könyv közül 22 magyar*, 4 pedig latin nyelvű (Zátonyi, 1963).

A magyar nyelvű oktatásnak szép példája, bizonyítéka az az 1635-ben, Csepregen nyomtatott könyv, amelyet tankönyvként használtak (1. kép). A könyv címlapján a következő olvasható: Az szentírásbeli hitünk ágainak rövid összeszedése, melyet az Szentírásból és a keresztyéni egységről írott Corcondia könyvből, a második Christianus Saxonai elektor fejedelemnek parancsolatjából, az Isten eklézsiáinak és az *scholakban való tanítóknak és hallgató híveknek* tanuságokra és épületükre szerkesztetett és iratott *Lenhard Hutter* által, vitebergai doktor által és deák nyelvből magyarrá fordított *Lethenyei István* csepregi prédikátor által; nyomtatott pedig Csepregen *Farkas Imre* által 1635. esztendőben (RMK. I. 642.).

1. kép

Lethenyei István az előszóban ezt írja: „Mikor ezen Wittenbergai Akadémiában tanulék, látván ezt az új könyvecskét, átolvasám, és igen megszeretém. Elvégre némely velem együtt tanuló erdélyi szász deákok, magyar nyelven szólni tudók, intettek száma nélkül, hogy ez deák könyvecskének magyar nyelvre fordítását magamra felvállalnám és végre viselném...” A szász választófejedelem is azt parancsolja, hogy „Luther Marton Catechizmusa megtanulása után... az ő fölsége tartományaiban, minden helyeken való scholákban egyéb minden könyvek fölött csak ez a Compendium könyvecskét olvassák és tanulják, sőt úgy ő keményen parancsolja azt is, hogy senki csak egy tanuló deák se mehessen addig feljebb való scholákba és akadémiákban tanulni, valamig e könyvecskében befoglaltatott articulusokat könyv nélkül és szóról-szóra nem tudángya” (Előljáró beszéd, 7. o.).

A csepregi kollégiumban folyó magyar nyelvű oktatás jelentőségére következtethetünk abból a tényből is, hogy amikor az iskola megszűnt, „nagy vidéken nem volt intézet, hol magyar fiúk lelkeszékké képeztessenek”. A csepregi kollégium megszűnése is hozzájárult, hogy Sopronban a német-latin iskola mellett mielőbb magyar-latin iskolát

is létesítsenek (*Legény*, 1944. 51. o.; *Németh*, 1958. 57. o.; *Molnár*, 1881. 382. o.; *Mészáros*, 1981. 363. o.).

A csepregi zsinatok és az iskolai szabályok

Több csepregi zsinat foglalkozott az iskolák rendjével. Ezek nemcsak a csepregi, hanem az egyházkerület területén levő többi iskolára is érvényesek voltak.

Az 1587-ben tartott zsinat kánonjait *Beythe István* püspök terjesztette elő. (Korábban 8 évig tanított.) A 27 kánon közül 6 foglalkozott az iskolát, a rektorokat és a diákokat érintő kérdésekkel. Ezek a következők: „13. Az iskolarektorok saját lelkipásztoraiknak engedelmessé legyenek és tisztokban szorgalmasan eljárjanak. 14. Az összes iskolamesterek, tanítók és nagyobb tanulók lelkipásztoraikkal együtt – hasonló kötelezettség terhe alatt – a zsinaton mindig jelen legyenek. 15. Vasárnapokon: reggel egyházi beszédet tartanak, vagy az evangéliumokból, vagy a próféták könyveiből; délután pedig vagy Pál leveleit magyarázzák, vagy a gyermekek mondják fel a kátét. 16. Népesebb gyülekezetben legalább két napon legyen egyházi beszéd és tanítsák a kátét. 17. A tanítást az iskolában el ne hanyagolják, hanem mindenütt szorgalmas tanítókat állítsanak be, és az ifjúságot a vallásban és a nyelvtan elemeiben oktassák.” A 24. pont a rend ellen vétő iskolarektorok felelősségre vonásáról intézkedik (*Thury*, 1908. 66. o.; *Thury*, 1906; *Zoványi*, 1977. 241. o.).

A következő évben *Gabelmann Miklós* csepregi rektor és *Creutzer György* készített tervezetet az iskolák igazgatásáról. Ezt azonban – az akkori szokásoktól eltérően – nem a püspökhöz, hanem *Nádasdy Ferenchez* továbbították elbíraltatás végett (*Ráth*, 1893. 323. o.; *Zoványi*, 1977. 251.).

1595-ben *Reczés János* csepregi prédikátor és esperes állított össze 55 pontból álló kánont. (Előzőleg több helyen volt rektor.) Figyelemre méltó a 32. pont, amely a rendszeres iskolába járást írja elő: „Meglássák a scholamesterek, kiket kelljen scholájukba fogadni: az kiket befogadnak, esztendeig az scholából ki ne menjenek, hanem megmaradjanak” (*Mokos*, 1892. 145. o.).

Az 1625-ben tartott csepregi püspökválasztó zsinaton *Kis Bertalan*, az új püspök hirdetett ki 12 pontos szabályzatot. Ezek közül a 12. pont előírja, hogy „az scholamesterek sörények legyenek az gyermek és ifjak tanításában”. Ezután a „röst” iskolamesterek és diákok megbüntetéséről intézkedik.

Ennek a pontnak a módosításából, továbbfejlesztéséből alakult ki az 1628. évi csepregi zsinaton az a határozat, amely elrendeli a kerülethez tartozó *iskolák látogatását*. A kijelölt két iskolavizsgáló *Galgóczi Miklós* és *Potyondi István*. Mindketten egyházi tisztséget viselnek ebben az időben, de korábban a csepregi kollégium rektorai voltak (*Payr*, 1924. 661. o.).

1627-ben *Lethenyi István* csepregi prédikátor, esperes is végzett iskolalátogatást. (Korábban négy évig volt Sárváron rektor.) 27 pontból álló szabályzatot állított össze, amelyet az 1630. évi csepregi zsinaton hirdetett ki. A 14–16. pontban ezeket írta: „Mivel az iskolák az egyház veteményes kertjei, a vizitátor a rektorokat is vizsgálja meg és figyelmeztesse kötelességeikre az egyházi kánonok szerint. A tanulókat is szorgalmasan

intse... Ha az iskolák, a rektorok és a tanuló ifjúság javára a gyülekezetekben valamely jövedelem állapított meg, ezt gondosan ki kell kutatni, a szokásos módon kezelni és az egyház jegyzőkönyvébe beírni (Payr, 1924. 664. o.).

A kollégium tanárai

Az itt tanító tanárokat a korabeli írások többnyire *rektoroknak*, máskor *iskolamestereknek* nevezik. A rektorok mellett az idősebb diákokból kiválasztott vagy felnőtt segédtanítók, *kollaborátorok* foglalkoztak a fiatalabb tanítványokkal. Erre utal többek között az iskolamester jövedelmét és kötelességeit rögzítő díjlevél is: „Az öregek közül a kisdedeknek *informátorokat* válasszon, kik az kisdedeket tanítsák!... A scholamesternek *collaborátora* legyen” (Farkas, 1887. 61. o.).

A kollaborátor alkalmazásáról ad hírt *Creutzer György* 1588-ban kelt levele is, amelyben *Nádasdy Ferenc* segítségét kéri a távozóban levő kollaborátor helyének a betöltéséhez (Payr, 1924. 76. o.).

A rektorok, az iskolamesterek – az akkori viszonyoknak megfelelően – függő viszonyban voltak az egyháztól, a földesúrtól, a várostól és anyagi vonatkozásban a város lakóitól (a szülőktől) is. Az *egyháztól való függés* elsősorban az iskola jellegéből adódott: az „egyház szolgálainak” a nevelítől természetszerűen megkövetelték az egyház iránti hűséget. Egyházi személyek látták el az iskola, illetve a rektorok felügyeletét, s ők szabták ki az esetleges büntetést is. Sokoldalú lekööttséget jelentett az iskolai munkához szorosan nem kötődő egyházi teendők ellátása (részvétel a zsinatokon, prédikáció, bibliamagyarázat, harangoztatás a diákokkal stb.). A prédikátor gondoskodott az iskolamester ételmezéséről: „Minden ebéden és vacsorán három tál étket” kellett adnia. Ha pedig a prédikátor nem akart „asztalt tartani”, akkor 40 köből búzát tartozott fizetni az iskolamesternek (Farkas, 1887. 58. o.).

A mindenkori *földesúrnak* – mint láttuk – döntő befolyása volt a rektorok kiválasztásában, de még a felnőtt kollaborátor biztosításában is. Az iskolamester a földesúrnak is köteles volt olyan munkát is elvégezni, amely nem tartozott az iskolai munkaköréhez: „Mikor az úrnak ő nagyságának beszedik az város szőlőhegyeinek hegyvámját, akkor tartozik az csepregi scholamester regisztrumot csinálni” (Farkas, 1887. 59. o.)

A *városi tanács* határozta meg az iskolamester jövedelmét és részben a város gondoskodott az iskola fenntartásáról is: „Az scholát az város építeti és csináltatja, és az körül való kerítését az kertjének...” Érdekes, hogy később már nem a város, hanem az egyház kezdeményezte az épület bővítését (Payr, 1924. 862. o.; Farkas, 1887. 59. o.).

Az iskolamester a várostól, a földesúrtól és a szülőktől is kapott természetbeni fizetést: „Az scholamesternek jár az várostól asztal bora:... az úr ő nagysága tartozik az scholamesternek szabás szerint az ő szolgálatjáért huszonöt vödör mustot adni, az mellyel a hegyvámot szedi”. A *szülőktől* származó jövedelem sok apró tételből tevődött össze, s azt is részletekben, Szent Gál napján (október 16-án) a vásárok alkalmával szedték össze. („Négyszer esett ország sokadalma a városon.”) A szülők gondoskodtak az iskola fűtéséről és világításáról is: tanulóként egy-egy szekér fát kellett az iskolába

szállítaniok és „gyertyapénzként négy-négy pénzt” kellett fizetniök (*Farkas*, 1887. 61. o.).

A kollégium rektorai, iskolamesterei közül csak néhánynak ismerjük a nevét, a kollégiumban töltött idejét, a korábbi és későbbi sorsát. Az alábbi vázlatos áttekintés is jelzi azonban azt a tényt, hogy sokan voltak közöttük külföldi egyetemet végzettek. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy – a kor szemléletének, gyakorlatának megfelelően – a kollégiumban végzett munkát a rektorok többsége igyekezett mielőbb felváltani a biztosabb megélhetést, nagyobb megbecsülést jelentő prédikátori állással.

Deberhegyi Fabricius Gáspár, 1562. A nádornak írt levele szerint „népes és virágzó” az iskolája, de még tovább szeretne tanulni külföldön, s ehhez *Nádasdy* segítségét kéri. Így látszik, teljesült kívánsága, mivel neve szerepel a wittenbergi egyetem 1565. évi névsorában (*Payr*, 1924. 75. o.).

Sibolti Demeter, 1565–68. A wittenbergi egyetem névsorában 1557-ben szerepel először a neve. 1562-ben az ott tanuló magyar ifjak seniora. *Malanchton* tanítványa. A gyulai iskolából jött Csepregbe. Tevékenységének további állomásai: Bécs (1567), Jóka (1574), Nagyszombat (1576), Sempte (1579), Győr (1586). Győrben tanította *Szenczi Molnár Albertet*. Érdekes, hogy közben 1574-ben és 1576-ban neve ismét szerepelt a wittenbergi egyetem anyakönyvében. Lelki Hartz címmel 1584-ben jelent meg könyve (RMK I. 208.). 1585-től kezdve püspök volt. 1589-ben halt meg (*Horváth*, 1957. 411–414. o.; *Monographia*, 1894. II. 17. o.; *Thury*, 1906–1908. 37. o., 56–57. o.).

Gabelmann Miklós, 1587–88. Késmárkról került Csepregbe. 1589-ben Páduában folytatta tanulmányait, majd 1591-ben a gráci főiskola tanára lett. 1593 után *Rudolf* király történetírójaként járta a csatamezőket. Mezőkeresztesnél esett el (*Pach*, 1985. 689. o.; *Zoványi*, 1977. 251. o.; *Payr*, 1910. 42. o.).

Dániel, 1588. Lehetséges, hogy azonos *Ottó Dániellel*, a későbbi sopronkeresztúri rektorral.³ 1588-ban kelt levelében írja: „Csepregen élek, és ott az iskolát igazgatom... A magyar nyelvet (hetvenkedszázad nélkül mondom) úgy megtanultam, hogy gyakran beszéltek már szegyenkezés nélkül az urakkal és nagynevű emberekkel” (*Szelestei*, 1984. 240–247. o.).

Tömpör Balázs, 1596–98.

Keresztúri Crucius Mihály, 1596–98. Egy évi lózsi (nagylózsi) lelkészkedés után visszakerült Csepregbe prédikátornak.

Andreades Mihály, 1602–07. Csepregből a szomszédos Szakonyba került prédikátornak, majd Pozsonyba kapott meghívást.

Fejér János, 1603. Később lelkész lett Újkéren.

Dongó Gergely, 1607. Sopronban, Grácban tanult, majd *Nádasdy Ferenc* költségén Boroszlón (a mai Wrocławban) és Wittenbergben tanult. Sárvárról került Csepregbe rektornak. Később Horpácson (a mai Sopronhorpácson), majd Csepregen, végül Kövesden (a mai Sopronkövesden) lett prédikátor.

Kis Bertalan, 1611. Wittenbergben tanult *Báthory Erzsébet* költségén. Hazatérése után lett a csepregi kollégium rektora. Ezt követően lelkészséget vállalt Szakonyban,

³ Sopronkeresztúr ma: Deutschkreutz, Ausztriához tartozik.

majd Cenken (a mai Nagycenken). 1625-ben püspökké választották (*Payr*, 1924. 64. 75–81. o.).

Brunswick Tóbiás, 1613–16. A róla kiállított püspöki bizonyítványban olvasható – a korábban idézettekén túl –, „hogy kiváló, bölcs és nagyon művelt; munkatársai iránt mértéktartó és mindenki irányába előzékeny, úgyhogy sem a vezetése alatt álló testületnek, sem másnak terhére nem volt... Mindig jobban és jobban tudatára jutottunk az ő nagy képzettségének és munkaerejének, míg ennek eredményeként végül őt vezetővé tettük”. Brunswick Csepregből szülőföldjére, a Felvidékre, Galgócra ment prédikátornak. Később püspök lett (*Payr*, 1910. 169–171. o.).

Potyondy István, 1616–19. Wittenbergi tanulmányai után lett csepregi rektor. Innen Peresztegre került lelkésznek.

Galgóczy Miklós, 1619–22. Szintén a wittenbergi egyetem hallgatója volt. Csepreg 1621. évi pusztulásakor ő is megsebesült, könyveit széthordták. Fertőszentmiklóásra került prédikátornak.

Szunyagovszky Mátyás, 1627.

Kálmáncsay Vazul, 1627–28. A városi jegyzői tisztséget is ellátta, de a polgármesteri protokollumba mindig „csepregi rektorként” vagy „az iskola rektoraként” írta be a nevét. Később prédikátor lett Kőszegen (*Farkas*, 1887. 384. o., 420. o.; *Payr*, 1924. 80. o., 83. o.).⁴

Szentmiklósi János, 1637.

Csepregből Mihályiba, majd Sokorókajárra került lelkésznek.

A csepregi kollégium tanárai közül többen *irodalmi tevékenységet* is fejtettek ki. Az ismert rektorok közül nyolcra tudjuk, hogy latin vagy magyar nyelven írt verset vagy vallásos tárgyú könyvet. E munkák többsége a wittenbergi, a keresztúri és a csepregi nyomdában jelent meg. *Gabelmann Miklós* csepregi tartózkodása idején, 1588-ban jelentette meg Németújvárott (a mai Güssingben) latin nyelvű hadtörténeti munkáját, majd 1597-ben újabb műve jelent meg Frankfurtban (*Payr*, 1924. 75–86. o.).

A csepregi rektorok az itteni prédikátorokkal együtt jelentős szerepet tölthettek be a *hitvitákban*. Ezzel tulajdonképpen *Magyari István* sárvári prédikátor, humanista író szellemi örökségét ápolták, sokszor igen heves vitákat folytatva az ellenreformáció híveivel (*Sőtér*, II. 63. o.).

Először *Pázmány Péter* „Kalauzát” érte támadás *Zvonarics Imre* csepregi prédikátor és *Sármelléki Nagy Benedek* kőszegi iskolamester részéről (*Pázmány*, 1900. V. 3. o.). *Pázmány Péter Szil Miklós* álnéven felelt a *Csepregi mesterség* című, 1614-ben megjelent művével (RMK. I. 445.). A csepregiek *Pázmány Péter pironásági* című munkájukkal válaszoltak 1615-ben (*Pázmány*, 1900. 117. o.). *Pázmány Péter* részéről Prágában, 1616-ban jelent meg az újabb válasz, *Csepregi szégyenvallás* címmel (RMK. I. 470.). A könyv teljes címe: Csepregi szégyenvallás, azaz rövid felelet, melyben a csepregi hiúságoknak, kőszegi toldalékit verőfényre hozza *Pázmány Péter* (2. kép).

⁴ A későbbiek során (egészen a múlt század végéig) számos esetben ugyanaz a személy a „mester” és a város jegyzője.

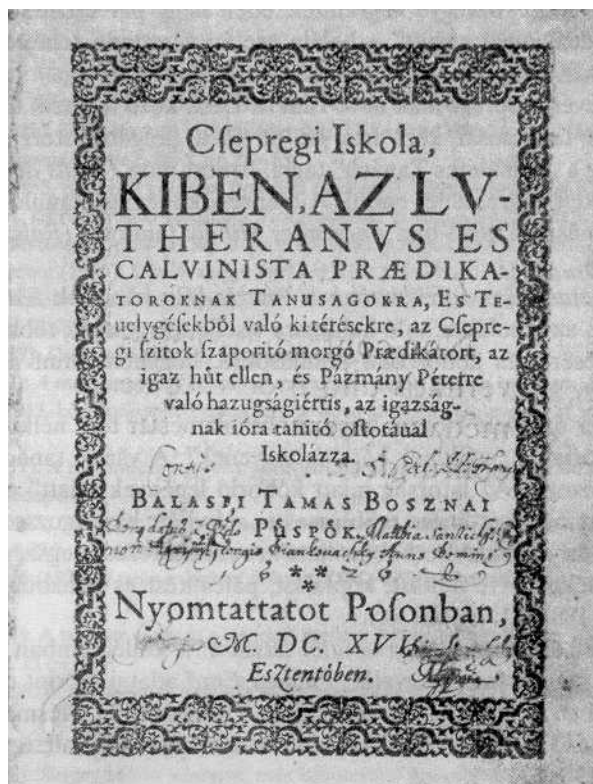

2. kép

Bekapcsolódott a vitába *Balásfi Tamás* püspök is, aki 1616-ban Pozsonyban a következő címmel jelentette meg könyvét: *Csepregi iskola*, kiben az luteránus és kálvinista prédikátoroknak tanúságokra és tévelygésekből való kitérésre az csepregi sztokszaporító, morgó prédikátort, az igaz hit ellen, és *Pázmány Péterre* való hazugságiért is, az igazságnak jóra tanító ostorával iskolázza *Balásfi Tamás*, boszniai püspök (3. kép). Megelégedéssel írja a szerző a könyv előszavában: „Ím én is bőségesen megfeleltém az elsőnek, azaz a csepregi prédikátornak, minthogy kiváltképpen ez morgott az igaz hitnek ágazgati ellen” (RMK. I. 467.).

A diákok

A diákoknak elég jelentős *tandíjat* kellett fizetniök, részben készpénzben, részben természetben. A szegényebb tanulók ezért a földesúr vagy az egyház alamizsnájára

3. kép

szorultak. Ebben elsősorban azok részesülhettek, akik prédikátornak tanultak: „Az tanuló deákok, kik az végre tanulnak, hogy az ekléziában az úr Istennek akarnak szolgálni, azok éljenek a régiektől rendelt alamizsnából” (Thury, 1906–1908. 153. o.). A prédikátorok és a rektorok is vállalták egy-egy diák taníttatását. Cassai András iskoláztatására például 1630-ban a prédikátorok 1 forintot, a rektorok pedig 50 dénárt fizettek (Payr, 1924. 151. o.).

Nádasdi Tamás felesége, *Kanizsai Orsolya* két „háromkerekű” malom vámját hagyta „az oskolában levő öreg deákoknak”. Ez évi 80 mérő gabonát jelentett. (1 bécsi mérő kb. 61,5 liter.) Elosztásáról az iskolamester gondoskodott (*Farkas*, 1887. 61. o., 200. o.).

A diákok maguk is végeztek sok olyan munkát, amelyért valamilyen juttatásban részesültek. Egyes esetekben ők harangoztak, amiért „harangozópénzt” kaptak. Temetési szertartáson is résztvettek az iskolamester mellett. 1640-ben például *Csáki Suska*, *Csizmázia Gábor* özvegye végrendeletében négy pár csizmát hagyott a „két scholamesternek deákjaival együtt” a halála esetén végzendő temetési szertartásért (*Farkas*, 1887. 168. o.).

Sajnos, csak kevés csepregi diák neve ismert. Ezek közé tartozik *Gergöly deák*, aki 1592-ben a város tanácsosai közt írta be nevét a polgármesteri protokollumba. *András deák* pedig a „betsületes Tanách” tagja. Ismert még *Tamás deák*, akinek a nevét egy 1596-ban kelt végrendelet említi. A csepregi kollégium tanulója volt *Pálffy János* is, a későbbi püspök. 1603-ban *Andreades Mihály* tanította (*Rajczy*, 1944. 17. o.; *Payr*, 1910. 160. o.).

A diákok magatartására vonatkozóan a Reczés-féle kánonok 53. pontja előírja, hogy Laz deákok is az scholához való habitusra viseljenek gondot; több gondok legyen az könyvek szerzésére, és abból való tanulásokra, hogynem mint az külső köntös szerzésére” (*Mokos*, 1892. 153. o.).

Az iskolamester díjlevele előírta, hogy Laz scholamester híre nélkül senki közülök scholán kívül ne járjanak, senkinek kárt ne tegyenek”. A városi tanács 1640-ben szigorú rendeletet hozott: „Az latország miatt kóborló legények miatt” elrendelte, hogy Lennekutána, ha az óra 9-et üt, az scholamester mindjárt harangozzon le nyugovóra, és senki ez üdő után az utcán ne kóboroljon”. A rendelkezés megszegőinek a tanács kalodába zárást, pellengérré állítást, koplalást, pálcaütést és pénzbüntetést helyezett kilátásba (*Farkas*, 1887. 61. o., 168. o.).

Külön figyelmet érdemel a nagy tanulói létszám: a kollégiumban „háromszáz és több szép ifjúnak szép száma megvala”. *Fináczy Ernő* adatai szerint egy évszázaddal később is Sopronban 1765-ben 211, Eperjesen 1763-ban 203, Késmárkon 1766-ban 280, Selmecebányán 1766-ban 57, Trencsénben 1766-ban 86 volt a tanulók száma (*Fináczy*, 1899. I. 196. o.).

A csepregi kollégium közel egy évszázados fennállásának köszönhető, hogy Csepregen már ebben az időben is általános volt az írásbeliség (*Egriné*, 1965. 71. o.).

A kollégium megszűnése

Nádasdy Ferenc 1643-ban áttért a katolikus hitre. Birtokairól mintegy 50 prédikátort bocsátott el. 40 ezerre tehető az áttért (áttérésre kényszerült) jobbágyok száma (*Farkas*, 1887. 373. o., 423. o.).

A protestáns rektoroknak is távozniuk kellett *Nádasdy* birtokairól, így a kollégium is megszűnt. Feltehető azonban, hogy alapképzést nyújtó iskola továbbra is működött a városban. A korabeli okmányokban ugyanis 1643 után is szerepel egy-egy iskolamester neve: *Verkay Márton*, 1647; *Haydu Balázs*, 1663, 1664; *Horvát Miklós*, 1679, 1686; 228

Peötz Benedek, 1682 (*Farkas*, 1887. 168. o., 208. o., 217. o., 218. o., 449. o.). Az iskola szerepe azonban már korántsem olyan jelentős, meghatározó ebben az időben, mint amilyen az 1500-as évek közepétől 1643-ig a kollégium fennállása idején volt.

Irodalom

- Bácskai Vera (1965): *Magyar mezővárosok a XV. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Balázs János (1958): *Sylvester János és kora*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Baraczkai István (1972): Győr-Sopron megyei adatok a XVI. század derekáról a Nádasdy-számadásokban (1544–1554). *Soproni Szemle*, **26**. 1. sz. 55–65.
- Benedek Marcell (1963, főszerk.): *Magyar Irodalmi Lexikon*. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Borsos József (1961, szerk.): *Vidéki városaink*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Csatkai Endre és Dercsényi Dezső (1956): *Sopron környéke és műemlékei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Egriné Abaffy Erzsébet (1965): *Sopron megye nyelve a XVI. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Esze Tamás, Kiss József és Klaniczay Tibor (1953, szerk.): *Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- Farkas Sándor (1887): *Csepreg mezőváros története*. Franklin, Budapest.
- Fináczy Ernő (1899): *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*. Akadémia, Budapest.
- Házi Jenő (1921–1943. közli): *Sopron szabad királyi város története*. Oklevéltár II. rész 6. kötet. Székely és Társa, Sopron.
- Horváth János (1957): *A reformáció jegyében. A Mohács utáni fél század magyar irodalomtörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Horváth Márton (1988, főszerk.): *A magyar nevelés története*. I. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiss Áron (1882): *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Franklin, Budapest.
- Kovács József László (1972): *Lackner Kristóf és kora (1571–1631)*. Győr-Sopron megyei Nyomda, Sopron.
- Legény János (1944): A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. *Soproni Szemle*, **8**. 3. sz. 117–130.
- Mészáros István (1981): *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mészáros István (1982): *Mióta van iskola? Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest*.
- Mokos Gyula (1892): *Hercegszöllősi kánonok, más kánonokkal egybevetve*. Szerző kiadása, Budapest.
- Molnár Aladár (1881): *A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században*. Akadémia, Budapest.
- Monographia Városi Bizottsága (1894): *Sopron szabad királyi város monographiája*. Forrásanyag: Régi közégi jegyzőkönyvek. I–II. kötet. Sopron.
- Németh Sámuel (1958): Magyar gimnázium Sopronban. *Soproni Szemle*, **12**. 1. sz. 37–46.
- Pach Zsigmond Pál (1985, főszerk.): *Magyarország története 1526–1686*. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Payr Sándor (1910): *Egyháztörténeti emlékek*. Romwalter, Sopron.
- Payr Sándor (1919): Tót diákok a régi csepregi iskolában. *Harangszó*, **10**. 42–43. sz. 214–216.
- Payr Sándor (1924): *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története*. Székely és Társa, Sopron.

Zátonyi Sándor

- Payr Sándor (1932): *Emlékezés dr. Lackner Kristófról, Sopron első nagy polgármesteréről halálának háromszázados évfordulóján*. Székely és Társa, Sopron.
- Pázmány Péter (1900): *Összes munkái. V. kötet*. Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Rajczy Mária Mechtilda (1944): *Csepreg irodalmi múltja és népköltészeti hagyományai*. Soproni Szemle kiadása, Röttig-Romwalter Nyomda, Sopron.
- Ráth György (1893): A Felső-Magyarországi Kryptokálvinisták hitvitázó irdalmáról. *Irodalomtörténeti közlemények*, 3. 323–328.
- Sós Imre (1940): *Ósi Sopron megyei nemzetségek*. Székely és Társa, Sopron.
- Szabó Károly (1879): *Régi Magyar Könyvtár I.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Szelényi Ödön (1917): *A magyar nevelés története a reformációtól napjainkig*. Wigand Nyomda, Pozsony.
- Szelestei N. László (1984): Adalék a csepregi iskola és a nyugat-dunántúli protestantizmus történetéhez (1588). In: Fabiny Tibor (szerk.): *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 240–247.
- Thury Etele (1906–1908): *A Dunántúli Református Egyházkerület története*. Kis Tivadar, Pápa.
- Zátonyi Sándor (1963): Könyvnyomda Csepregen a XVII. század első felében. *Vasi Szemle*, 2. sz. 85–90.
- Zoványi Jenő (1977): *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Zsilinszky Mihály (1907): *A magyarhoni protestáns egyház története*. Atheneum, Budapest.

ABSTRACT

SÁNDOR ZÁTONYI: COLLEGE IN CSEPREG AT THE AGE OF THE REFORMATION

In 16–17th centuries Csepreg was a significant economical and cultural center of West-Hungary. The first record of its Protestant school comes from 1557. The school was founded by the country squire Tamás Nádasdy (first Lord Chief Justice, then Palatine of Hungary). As a college, the school educated at three levels: primary, secondary and high levels. At the high-schools the students were prepared for ministry. The school leavers first started at schools, then they served as priests. From 1621 to 1643 there was a working press connected with the college. There was published here a book used as a schoolbook by the students. It was translated from Latin into Hungarian by a preacher from Csepreg, István Lethenyi. The teachers of the college joined the religious disputes with great interest. They had disputes – among others – with the prominent personality of Hungarian Contra-Reformation, Peter Pázmány too, who expressed his answer in a book written to the college teachers. The college was closed in 1643. The country squire of the town, Ferenc Nádasdy was converted to a Catholic, so he withdrew his support from the Protestant school. At the same time even the feudal tenants had to either be converted to the Catholic Church or leave the town.

MAGYAR PEDAGÓGIA 91. Number 3-4. 215–230. (1991)

Levelezési cím / Address for correspondence: Zátonyi Sándor, H-9400 Sopron, Csatka u. 13.